

PRIM

PRIMA CĀS

29

JAN KRÁLÍK
HISTORIE HODINEK PRIM
1949-2019

GRADA®

CZECHOSLOVAKIA

PRIMA CĂS

MANUFACTURE
* PRIM *
1949

PRIMA ČAS

JAN KRÁLÍK
HISTORIE HODINEK PRIM
1949–2019

GRADA PUBLISHING

na předchozí straně
Strojek s centrálním
pohonem sekundové
ručky, která se
objevila na primkách
v roce 1960

© Grada Publishing, a.s., 2019

© Jan Králík, 2019

Cover & Layout Design © Ondřej Zámeš, 2019

ISBN 978-80-271-0323-2 (ePub)

ISBN 978-80-271-0117-7 (pdf)

ISBN 978-80-271-2535-7 (print)

ČAS

Měření času patří k nejstarším lidským intelektuálním činnostem. Na počátku neolitu, před zhruba 10 tisíci lety, se s nástupem zemědělského způsobu života objevila i potřeba řídit se změnami ročních období. Bylo to první cílené sledování a záznam času. S rozvojem vědy a následné praxe nabývala snaha po jeho přesném určení na důležitosti. V současnosti vyžaduje telekomunikační praxe atomové hodiny, které generují frekvenci (počet kmitů za sekundu) s přesností $2,10^{-13}$.

Čas je fyzikální veličina, jednotkou v soustavě SI je sekunda. Díky ní můžeme definovat některé další základní fyzikální veličiny. Metr je vzdálenost, kterou urazí světlo ve vakuu za $1/299\,792\,458$ s. Jednotku elektrického náboje coulomb přenese proud o hodnotě 1 ampéru za sekundu.

Postupem doby se měnily i osobní časoměrné přístroje, od prvních kapesních objemných mechanismů po současné náramkové hodinky. Česká republika patří k několika málo zemím na světě, kde se vyrábějí. Je to historie stará sedmdesát let, psát se začala v roce 1949 v Novém Městě nad Metují. Toto malé město a záhy celé Československo, dnes Českou republiku proslavila značka složená ze čtyř písmen.

PRIM.

TRADICE

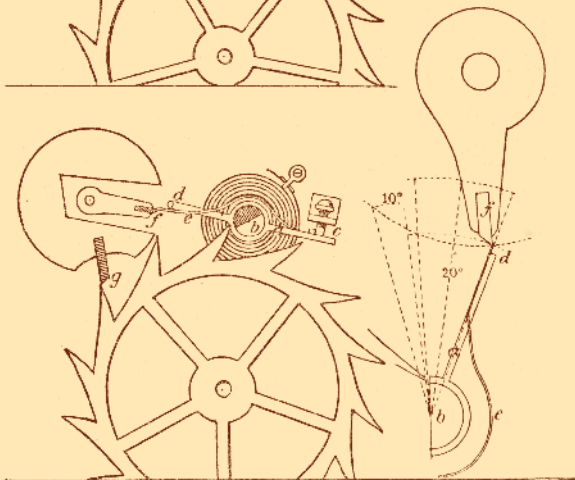
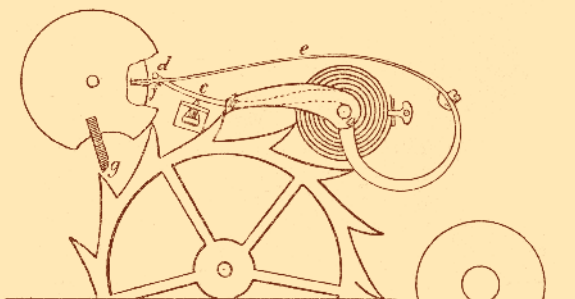
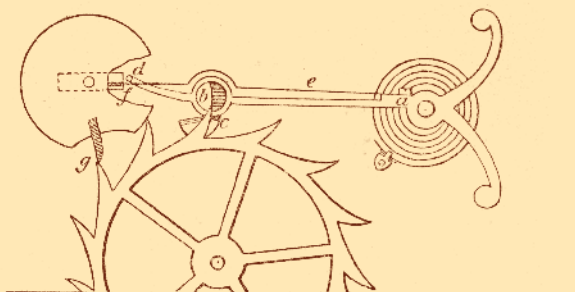
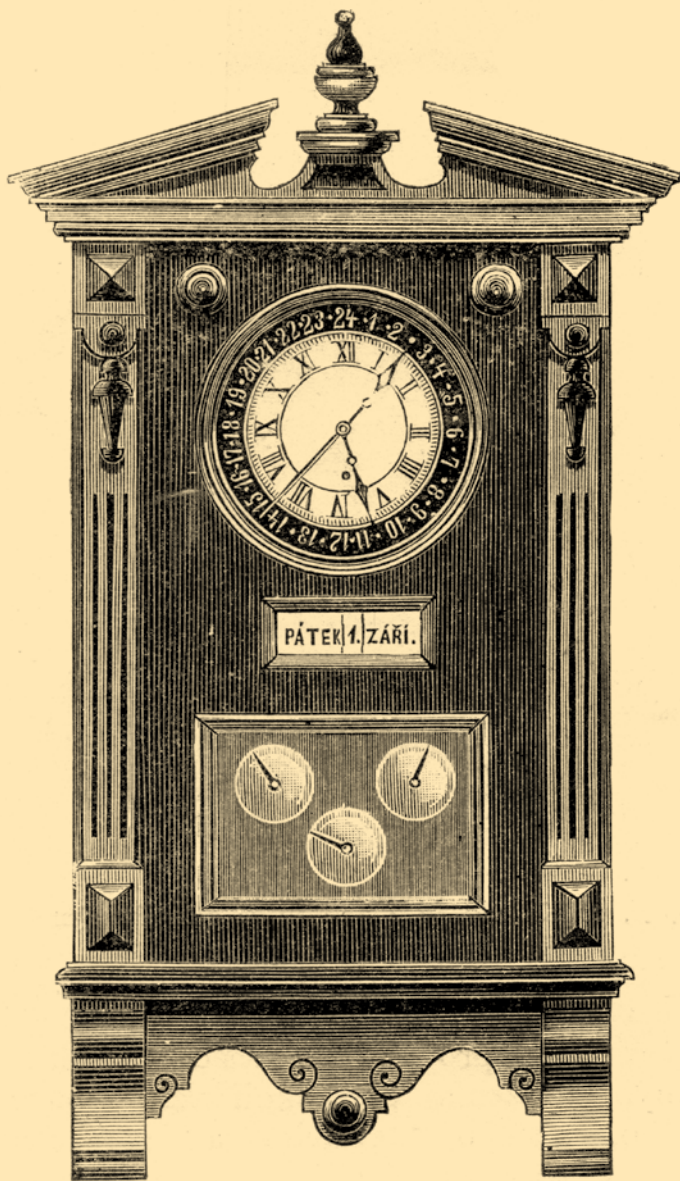
Hodinářské řemeslo má v českých zemích staletou tradici. V tomto oboru je nejznámější Staroměstský orloj s astronomickým číselníkem, zmíněný poprvé v roce 1410. Věžní hodiny se postupem času staly běžnou výbavou každého kostela. Kapesní hodinky se poprvé objevily kolem roku 1600. Díky svému tvaru byly známé jako Norimberská vejce, aniž bychom mohli bezpečně určit jejich tvůrce. O míře potřeby přesného měření času vypovídá skutečnost, že měly jen jednu ručku. Od té doby se snaha hodinářů upínala k miniaturizaci a přesnosti strojku. V tomto ohledu se vyznamenali Josef Božek (1782–1835) a jeho syn Romuald (1814–1899). Josefa Božka si veřejnost

spojuje takřka výhradně s jeho parovozem (1815), prvním svého druhu na kontinentu. Nicméně jako vyučený jemný mechanik a hodinář byl mnohem více činný v tomto oboru. Už na počátku své profesní dráhy sestrojil padesát nejrůznějších existujících zarážkových kroků, tedy částí, které zásadně ovlivňují přesný chod kyvadlových i kapesních hodin, přičemž dva typy byly jeho vlastní konstrukcí. Josef Božek se věnoval hodinařině teoreticky i prakticky. Významný je například jeho chronometr nebo astronomické hodiny pro věž pražského Klementina, které dodnes měří přesný čas bez ohledu na počasí a roční období. Jedinečné byly rovněž Božkem sestrojené kapesní hodinky (1818) pro hraběte Kounice, které se samočinně natahovaly při chůzi.

Syn Romuald Božek se v hodinářském oboru angažoval ještě víc než otec a významenal se řadou konstrukcí i odborných prací. V roce 1830 vyrobil klidový chod pro přesné astronomické hodiny, v roce 1834 zhotovil půlsekundové hodiny. V roce 1859 vydal knihu *Nové městské hodiny*. Mimo jiné sestrojil i vzduchové hodiny, u nichž docházelo v důsledku nasávání a vyfukování vzduchu ke klesání rtuťového sloupce v Torricelliho skleněné trubici obložené korkem. Mechanickým přenosem pak indikovaly čas. Jeho ohňové hodiny (1875) byly založeny na úbytku lampového oleje při normovaném spalování, přičemž plamen hořáku osvětloval číselník. Romuald Božek vydal několik knih – *O astronomických hodinách* (1870), *O ručkách a číselnících* (1882) a *O hodinářství* (1885). V poslední jmenované publikaci přiblížil stav oboru v zahraničí a kritizoval nedostatečné vzdělávání domácích adeptů řemesla. Jeho poslední kniha *O rtuťovém kyvadlu* (1893) popisuje jeho správnou konstrukci.

Na sklonku 19. a na začátku 20. století hodinářů přibývalo, řemeslu se začala věnovat i učiliště. Svědčí o tom učebnice V. R. Sušického *Hodinářství pro praktickou potřebu hodinářů a škol odborných*, kterou vydal v roce 1900 u nakladatele Kobera v Praze. V té době byly na trhu prakticky výhradně kapesní hodinky.

„Český závod Hrbek a Wejrosteck ve Vršovicích sestrojil a zhotovuje kalendářové hodiny, které po celé století nevyžadují regulací, udávající samočinně nestejný počet dnů v měsíci a správně oznamující v přestupných letech 29 dnů v únoru.“ Z říše vědy a práce, 1898, s. 291

Hodinářský obor sledovaly dobové časopisy, například Z říše vědy a práce (1895)

NÁRAMKOVÉ HODINKY

Vznik a vývoj náramkových hodinek byl již mnohem rychlejší. Od konce 18. stol. se objevovaly ojediněle vyrobené náramky se zabudovanými kapesními hodinkami, jak dosvědčuje účetní kniha firmy Jacquet-Droz & Leschot z roku 1790. Byl to především šperk, nikoli časomíra pro každodenní užití. Až ve druhé polovině 19. stol. se začaly objevovat náramky s hodinkami čteněji. Systematicky se jim věnovala firma Patek Philippe, která je začala na trh dodávat v roce 1873. S ohledem na to, že náramek byl ze zlata, je zřejmé, komu a k jakému účelu byly určeny.

Výrobu náramkových hodinek ve větších sériích zahájila firma Girard-Perregaux v roce 1880. Byly určeny pro důstojníky německého válečného námořnictva. Švýcarská firma La Champagne z Bielu představila v roce 1888 celou kolekci náramkových hodinek. Nadále ovšem šlo spíše o módní doplněk než o předmět denní potřeby. Tím zůstávaly kapesní hodinky, zejména od roku 1867, kdy Georges-Frédéric Roskopf uvedl na trh „cibule“ v ceně 20 franků, čímž je zpřístupnil prakticky každému. Zdálo se, že jsou nenahraditelné. Nicméně jim už vzdáleně zvonila hrana. Roku 1889, kdy Roskopf zemřel, byl v Bernu udělen patent na náramkové hodinky.

Ten, kdo náramkovým hodinkám věřil, byl Švýcar Hans Wilsdorf. Původně zaměstnaný ve firmě, která exportovala kapesní hodinky, inicioval v roce 1905 velkovýrobu dámských náramkových hodinek. Jistě i proto, že ty kapesní byly neodmyslitelnou ozdobou každé pánské vesty, zatímco ženy to neměly s nošením hodinek do kapsy tak

Dáma na britském tandem-tricyklu Marriott and Cooper (kolem r. 1888) má na levém zápěstí nejspíš malé kapesní hodinky upevněné v koženém řemínku. Pokusy o náramkové hodinky měly i tuto podobu

jednoduché. Mimochodem Wilsdorf založil v roce 1908 společnost Rolex, jejíž název ho napadl při cestě dvoupatrovým fiakrem, taženým spřežením ulicemi Londýna.

Dozajista významný pro průmysl náramkových hodinek byl vynález korozivzdorné (tzv. nerezové) oceli. Stainless steel jako železo s příměsí chromu a niklu poprvé slil Angličan Harry Brearley. Byl to materiál pro náramkové hodinky jako stvořený, protože odolává potu. Další vývoj urychlila první světová válka, kdy náramkovým hodinkám přišli na chuť vojáci. Po válce bylo rozhodnuto. Na trhu už se objevily náramkové chronografy, hodinky pro letce, pro námořníky, přibývalo komplikací, a také budíky. Centrem hodinářského průmyslu se stalo Švýcarsko, ve dvacátých letech 20. století tam vznikaly dnes slavné značky, specializované výhradně na náramkové hodinky. Nebylo sporu, kterým směrem se vývoj ubírá.

ČESKÉ KOŘENY

První továrna na hodinky na našem území začala působit v Chomutově v roce 1887 v budově bývalého mlýna. Byl to pobočný závod německé firmy Schlenker & Kienzle, založené v roce 1822 ve Schwenningenu. V roce 1893 už její celková roční produkce představovala 160 tisíc různých hodin. V roce 1931 představila mateřská firma v Německu mimořádně odolné a jednoduché náramkové hodinky Strapazier-Armbanduhr. Její chomutovský závod působil do roku 1951, po válce pochopitelně už znárodněný.

Další továrna na hodiny v Čechách vznikla v roce 1889 ve Velké Vsi u Broumova jako firma Gustav Becker. Její historie je pro další vývoj tohoto oboru u nás klíčová. V roce 1930 ji převzala německá firma Gebrüder Junghans se sídlem ve Schwarzwald. Tehdy ve Velké Vsi pracovalo 130 zaměstnanců, sortiment představovaly téměř všechny druhy větších spotřebních hodin a budíky. Hlavní součásti ovšem dodávaly mateřské závody ve Freiburgu a Schrambergu.

Za okupace v roce 1942 se továrna ve Velké Vsi rozšířila o podstatně větší závod, zřízený v budově původní textilky v nedalekém Meziměstí. Začaly se zde vyrábět časové zapalovače pro dělostřeleckou municí. V závodě pracovalo na 2500 většinou zajatců na moderních švýcarských obráběcích strojích, jichž zde instalovali na sedm set. Ještě

během okupace technici připravovali civilní program – počítalo se s výrobou budíků, vznikla výkresová dokumentace, dokonce i prototypy.

Krátce po válce se situace na Broumovsku vyznačovala chaosem a těžko řešitelnými problémy. Dosavadní „zaměstnanci“ (Ize-li zajatce z dosud okupovaných evropských zemí takto nazvat) se vrátili domů a rozlehlé výrobní prostory osířely. Rovněž bývalí čeští Němci museli pohraničí opustit, kraj se vylidnil, výroba se zastavila. Nezbylo než ji v druhé polovině roku 1947 přenést do Šternberku na Moravě. Specializovaní pracovníci přešli do blízkého závodu ve Velké Vsi, kde zahájili výrobu kuchyňských a později i stolních hodin.

Poválečné znárodnění veškerého průmyslu vedlo k jeho novému uspořádání, často úspěšné reorganizaci a překotným změnám. Nejinak tomu bylo v hodinářském oboru. V březnu 1946 vznikla v Liberci Chronotechna, do níž byly začleněny závody v Novém Boru, Meziměstí u Broumova, v Jablonci nad Nisou, Brně, Chomutově a dva v Praze – Hainz a Jednotný čas.

Náramkové hodinky se v Československu v dobách první republiky nevyráběly. Jako kuriozita je zmíněn Jiří Málek z Ostravy, který v roce 1931 údajně zhotovil miniaturní hodinový strojek o průměru 12 mm zabudovaný v prstenu. Na hodinářském veletrhu v Praze jej znalci ocenili na 30 000 Kč, což byla tehdy cena malého vozu Tatra nebo Praga.

Domácí hodináři se věnovali prodeji dovážených hodin a hodinek všeho druhu a jejich opravám. Známa byla v tomto ohledu zmíněná firma Hainz. Ludvík Hainz si otevřel hodinářskou dílnu na Staroměstském náměstí už v roce 1836, nicméně k jeho odborným znalostem měl výhrady Romuald Božek. Po první světové válce firma Hainz prosperovala v pražské Dlouhé třídě, kde nabízela švýcarské hodinky.

NOVÝM SMĚREM

V září 1946 byl na Pražských vzorkových veletrzích představen budík B60, připravovaný za války v Meziměstí. Po zahájení výroby (a odstranění vzniklých problémů) jich denně sestavili 200.

V červenci 1947 se národní podnik Chronotechna stěhoval z Liberce do Šternberku, do bývalé továrny na zpracování tabáku. Pod Chronotechnu spadaly pobočné závody